

підприємствах, вибір і обґрунтування впроваджуваних організаційно-технічних заходів програми енергозбереження, забезпечить підвищення обґрунтованості розроблюваних програм енергозбереження та ефективність їх реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійчук В. Шляхи досягнення енергетичної безпеки / Андрійчук В. // Політика і час. – 2006. – № 12. – С. 35–37.
2. Гришко В. В. Енергозбереження на промислових підприємствах / Гришко В., Мазаракі А. – К. : [б. в.], 2010. – 340 с.
3. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку: національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 році / С. Ф. Єрмілов, В. М. Геєць, Ю. П. Яценко, В. В. Григоровський, В. Е. Лір [та ін.]. – К. : НАЕР, 2009. – 93 с.
4. Свірчевська Ю. А. Енергозбереження як засіб досягнення енергетичної безпеки України / Ю. А. Свірчевська // Економічна та соціальна географія. – 2010. – Вип. 61. – С. 148–153.
5. Вольнський Г. Н. Энергоаудит предприятия [Електронний ресурс] // ЭСКО. – 2010. – № 2. – Режим доступу: <http://www.esco-ecosys.narod.ru>. – Назва з екрана.

УДК 338.439.22(477.42)

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЬ В УМОВАХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ АГРОСФЕРИ

Л. М. Коваль, кандидат економічних наук

Після проголошення державної незалежності Україна стала на шлях ринкових реформ. Одним із базових елементів загальної економічної реформи стала аграрна реформа, яку проводили з метою забезпечення формування реального власника на селі. Реформою передбачено організаційну перебудову існуючих одержавлених сільськогосподарських структур у нові агроформування ринкового типу. Найцінніше багатство українського народу перейшло у приватну власність, але очікуваних змін не відбулося – реформа не лише не спромоглася забезпечити сталого розвитку агросфери, але й створила умови, за яких село опинилося на межі виживання. За роки її реалізації відбулося суттєве скорочення виробництва сільгосппродукції і продуктів її переробки, зменшилося споживання продуктів харчування, послабилися конкурентні позиції країни на світових продовольчих ринках. Як триумфатор світової аграрної історії, що має

успадковані від своїх предків традиції хліборобів – помірний клімат і найродючішу в світі землю, Україна не в змозі навіть на одну третину досягти врожайності зерна, яку мають фермери США та Європи. Сільськогосподарська техніка, система зберігання, засоби захисту рослин, які використовують українські аграрії, – все це минуле сторіччя. Створені внаслідок земельної реформи організаційно-правові форми господарювання на селі не тільки не вирішили, але й загострили наявні раніше проблеми. Занепад соціальної інфраструктури, зростання депопуляції, деградація та вимирання сіл спровокувало міграційні процеси й відмову від проживання та праці молодого покоління у сільській місцевості, для яких село асоціюється з «відсталістю та безперспективністю».

Пошуку способів розв'язання зазначених проблем присвячено праці багатьох українських учених. Вагомий внесок у їх

розв'язання зробити: Д. Бамбідра, Ю. Білик, А. Даниленко, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, А. Третяк та ін. Проведені ними дослідження стали підґрунтям аграрних перетворень. Проте актуальність проблематики зберігається, оскільки сучасні процеси, характерні для аграрного сектора економіки, спонукають до активного розвитку нових господарських форм, у становленні яких є чимало проблемних питань, в розв'язанні котрих необхідно поєднувати логіку господарського права та економічної сутності. Серед дослідників не існує одностайності щодо перспектив розвитку даних утворень і відповідності їх діяльності інтересам села, бракує глибокого аналізу процесів перетворення одних типів підприємств на інші, перспектив їх розвитку, малодослідженими залишаються питання місця й ролі різних організаційно-правових форм у розвитку сільських територій, недостатньо вивчено можливості ефективного використання в новостворених підприємствах позитивного світового досвіду. Тому проблема трансформації відносин власності та підприємницьких форм на селі є особливо актуальною.

Метою дослідження є розроблення і обґрунтування напрямів підвищення ефективності функціонування нових аграрних формувань у пореформений період і виявлення впливу організаційно-правових форм цих структур на розвиток сільських територій і агросфери загалом.

Унаслідок реалізації економічних реформ в аграрному секторі почали виникати й активно розвиватися нові форми підприємництва, адекватні умовам ринкової економіки. В грудні 1999 р. було видано Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [1], в якому передбачалася реорганізація колективних сільськогосподарських підприємств на нові формування, засновані на приватній власності. В перший же рік після видачі Указу було створено 13,2 тис. підприємств корпоративного сектора і 34,8 тис. ферм. До 2012 р. в Україні діяло 14,6 тис. сільськогосподарських підприємств і 41,5 тис. фермерських господарств. Однак процес формування нових виробничих структур на селі

не можна назвати ефективним. Через мораторій на купівлю-продаж сільськогосподарських угідь, що почав діяти з 2000 р., товаровиробники отримали змогу формувати свої масиви лише за допомогою оренди земель. Однак через надмірну подрібненість земельного фонду вони не мали можливості забезпечити собі оптимальних за розміром формувань – землекористування товарних сільськогосподарських підприємств в Україні практично зрівнялося із землекористуванням громадян, а це призвело сільське господарство до кризи [2].

Одним із основних постачальників продукції на українському ринку сьогодні є господарства населення і їх роль неупинно зростає. У 2010 р. цією категорією господарств було виготовлено більше 50 % сільськогосподарської продукції [3, с. 38], в 2011 р. вони забезпечували 97 % загального обсягу виробництва картоплі, більше 84 % плодів, овочів, ягід, майже 80 % молока, 98 % меду і 83 % вовни [3, с. 87, 126]. Проте домінування особистих селянських господарств у сільськогосподарському виробництві не свідчить про високу їх ефективність, а лише є доказом відмирання підприємницького сектора. Особисті селянські господарства є такою формою господарювання, яка спрямована на задоволення особистих потреб селян (рівень товарності селянських господарств не перевищує 15 % і забезпечує їм мізерний додатковий заробіток до пенсій і зарплат. Більшість таких господарств характеризується стратегічною орієнтацією на самовиживання, самоексплуатацією, можливістю існування навіть при збитковості виробництва [4]. Про технологічні новації тут навіть не може бути й мови. Переважна більшість господарств населення не має у своєму розпорядженні навіть елементарної техніки для обробітку ґрунту, збирання врожаю, чи власного виробництва. За даними обстежень, від 70 до 94 % таких господарств використовує ручну працю членів сім'ї [4] і не може конкурувати на ринку. М. В. Щурик, проаналізувавши ефективність організації процесу використання, збереження та охорони земельних ділянок домогосподарств в аграрному секторі Карпатського регіону, виявив, що лише 5–7 % з них уміли вдало організувати виробництво,

забезпечити суспільні інтереси й отримати від цього зиск [5]. З огляду на зазначене, вважаємо, що господарства населення не можна розглядати як стратегічний напрям створення цивілізованого господарства ринкового типу, необхідним є формування більш прогресивних форм господарювання, адекватним реаліям сьогодення.

Розпад великих сільськогосподарських підприємств забезпечив виникнення в Україні численної кількості ферм. На сьогодні в державі діє близько 42 тис. ферм, у розпорядженні яких перебуває 4290,8 тис. га земель [3, с. 163]. Фермерство є досить поширеною формою організації бізнесу на селі у багатьох розвинених країнах світу (особливого розвитку воно набуло у США) і доводить свою ефективність. Проте українські ферми суттєво відрізняються від тих, що виникають у світі і є такими, що неспроможні вивести аграрний сектор економіки на траєкторію сталого зростання. У 2010 р. фермерські господарства виготовили лише 2,3 % від загального обсягу виробництва м'яса, 1,0 % молока, 0,5 % яєць, 3,0 % вовни та 0,3 % меду [3, с. 164]. Неефективним є використання земель фермерськими господарствами України. Більшість із них працює на орендованих землях, виснажує ґрунти, нічого не віддаючи натомість. Понад 60 % посівних площ фермери використовують для вирощування зернових, 25 % зайнято під посіви соняшнику, який, до речі, вони розміщують на своїх полях кожні 3–4 роки замість рекомендованих семи [6].

Основною проблемою, з якою стикаються українські фермери, є проблема малоземелля (особливо у західному регіоні). На кінець 2010 р. 10,4 % фермерів (4,3 тис.) взагалі не мали сільськогосподарських угідь, 74,4 % господарств мали до 100 га угідь, 13,3 % – від 100 до 1000 га, 1,7 % – від 1000 до 4000 га, лише 0,1 % (58 ферм) мали землекористування, що перевищили за площею 4000 га. [6]. Організувати високоефективне виробництво на ділянках малої площі дуже складно. Водночас можливості розширити розміри господарств фермери практично не мають, оскільки власних фінансових ресурсів для цього у них не вистачає, а доступ до кредитних ресурсів бан-

ків практично заблоковано через відсутність надійної застави.

Особливо важко вдається розширити розміри землекористування тим фермерам, що діють у районі функціонування холдингових структур. Ці компанії мають суттєві переваги на ринку оренди землі та зосереджують у своєму використанні найбільш цінні для виробництва землі. Сьогодні в Україні функціонує близько 60 таких структур, які у своїй сукупності контролюють більше 24 % ріллі [7]. Проте дбати про землю, яка перебуває у їх розпорядженні, агрохолдинги не бажають, оскільки не вбачають у цьому потреби. Орендуючи за безцінь сотні тисяч земельних площ, агрохолдинги проникають у найбільш рентабельні галузі сільського господарства та отримують надвисокі прибутки через використання переваг масштабу. Щоб отримати комерційний зиск, ці структури вступають у протиріччя з вимогами закону плодозміни, вирощуючи кілька років поспіль високорентабельні культури, що виснажують землю – ріпак, соняшник, сою, пшеницю, кукурудзу, цукрові буряки, порушують співвідношення між рослинництвом та тваринництвом, між орними землями і пасовищами.

Серйозною проблемою для України є те, що більшість крупних фірм працює у складі потужних промислових підприємств (наприклад, ВАТ ММК ім. Ілліча), багато агрохолдингові контролюють фінансово-промислові групи (ВАТ «Приват-АгроХолдинг, Агрохолдинг HarvEast), для яких агропромисловість не є пріоритетною діяльністю, левова частка великих структур зареєстрована в офшорних зонах або в тих країнах, де набагато простіше, ніж в Україні процедури започаткування та ведення бізнесу (компанії Мрія та Агротон зареєстровано на Кіпрі, NCH Capital та ЗАТ Фрідом Фарм Інтернешнл – у США, Укрзернопром-Агро – в Австрії, Астарту – в Нідерландах, Миронівський хлібопродукт – у Люксембурзі), що дозволяє їм уникати сплати податків на прибуток в Україні, торгувати своїми активами в обхід нашого законодавства та вивозити капітал за межі держави без будь-яких обмежень. Багато проблем для села виникає через те, що більшість агрохолдингові

розташовано в містах, тому податки від їх діяльності у сільський бюджет не поступають, а інвестувати в розвиток сільських територій вони не бажають, оскільки чинне законодавство не зобов'язує їх цього робити, а стимули відсутні.

Зазначене дає нам підстави стверджувати, що діяльність агрохолдингів у національній економіці несе в собі цілу низку загроз українському суспільству. Більш адекватною формою організації бізнесу на селі за умов сьогодення є кооперація. Кооперативи успішно себе зарекомендували у більшості розвинених країн світу – у Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії, Ісландії, Нідерландах та Японії до їх складу увійшли всі виробники аграрної продукції [8], у скандинавських країнах через кооперативи реалізується близько 80 % продукції аграрного ринку, в Нідерландах – 65, Іспанії – 52, у США кооперативи продають і переробляють 82 % молока, 60 % м'яса, 40 % фруктів [8, 9]. До кооперативних дій аграріїв цих країн підштовхує необхідність протистоянь неконтрольованої експансії посередницького (спекулятивного) бізнесу, а також зростаюча агресивність конкуренції агрохолдингів. Об'єднання в кооперативи дозволяє фермерам на засадах співпраці та взаємодопомоги забезпечити менш вартісне виробництво і зберігання продукції та її ефективний збут. Вирішує кооперація проблеми технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств і їх кредитного обслуговування. Про переваги сільськогосподарської кооперації зазначав відомий економіст А. В. Чайанов, який писав, що вона є досконалою формою організації селянського господарства, яке дозволяє дрібному товаровиробникові, не руйнуючи своєї індивідуальності, виділити зі свого плану ті його елементи, в яких високотоварна форма виробництва має безперечні переваги над дрібною [10].

Проте в Україні кооперативній формі організації бізнесу приділяється надто мало уваги. На початку 2012 р. у країні було зареєстровано 905 кооперативів, а це в 3,5 рази менше за показник 2000 р. Більшість із цих кооперативів у звітах обласних департаментів агропромислового розвитку кваліфікуються як тимчасово не

функціонують. Для активного розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні немає ні стимулів, ні умов. Практика показала, що українське населення так і не навчилося тримати майно у колективній власності, оскільки ще дуже живі традиції злодійства та розкрадання колгоспного майна і врожаю. Загалом можна виокремити щонайменше чотири ключових фактори, що перешкоджають розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні:

- норма правового поля, яка визначає кооператив прибутковою формою діяльності, що суперечить уже самій його природі;
- відсутність кваліфікованих кадрів – організаторів кооперативного руху та небажання ділитися ресурсами;
- організаційна форма кооперативу передбачає надто багато надбудов, обов'язкових виплат і платежів, яких селяни не готові здійснювати через низькі доходи їх сімей;
- спосіб мислення українського населення. Для багатьох селян кооперативи асоціюються з колгоспами. Таке ототожнення немає в собі ніяких підстав і є наслідком необізнаності сільських жителів щодо переваг кооперативної форми організації бізнесу і самої її суті.

Вирішення назрілих проблем повинна взяти на себе держава. Для формування необхідних умов розвитку кооперативних начал в аграрному секторі економіки необхідно вжити такі заходи: внести зміни до 52 статті Господарського кодексу України, віднісши кооперативні об'єднання до суб'єктів, що працюють на неприбутковій основі; внести зміни до 157 статті Податкового кодексу України, передбачивши зменшення податкового навантаження на дрібних сільськогосподарських виробників і на діяльність сільськогосподарських кооперативів, неприбуткова природа яких є економічною основою для об'єднання товаровиробників; забезпечити сільськогосподарські кооперативи державною фінансовою, інформаційною, консультаційною підтримкою; проводити пропагандистську роботу на селі, популяризувати ідеї кооперативної самопомоги; забезпечити вихід кооперативів на світові ринки, залучити їх до виконання державних замовлень і суспільних програм тощо.

У ході реалізації земельної реформи в Україні так і не вдалося сформувати ефективного власника землі. Підприємства корпоративного сектора у гонитві за надприбутками по-хижацьки експлуатують землю, вирощуючи культури, що виснажують ґрунти, а індивідуальний сектор виявився неконкурентоспроможним. Розв'язання назрілих проблем повинна взяти на себе держава. Найбільш дієвим кроком до розв'язання зазначених проблем мала б стати сільськогосподарська кооперація, однак потенціал її розвитку в Україні не реалізується через прогалини правового поля, недостатній рівень знань сільського населення про кооперативи, недооцінку кооперативних форм у процесі реформування. Саме на усуненні цих проблем мають бути спрямовані подальші наукові розробки у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 03.12.1999 № 1529/99. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>. – Назва з екрана.
2. Шарий Г. Проблеми державного управління земельними ресурсами в сучасних умовах та основні шляхи завершення земельної реформи в Україні [Електронний ресурс] / Г. Шарий. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2007/07ktszsp.zip>. – Назва з екрана.
3. Сільське господарство України : стат. зб., 2010. – К., 2011. – 384 с.
4. Прокопишак К. В. Соціально-економічна суть особистих господарств населення [Електронний ресурс] / Прокопишак К. В. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/8635/1/84.pdf>. – Назва з екрана.
5. Щурик М. В. Дрібна приватизація земель АПК: соціальна справедливість [Електронний ресурс] / М. В. Щурик. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2011_1/schuryk1.pdf. – Назва з екрана.
6. Розвиток фермерських господарств в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-95/doc-94>. – Назва з екрана.
7. Черевко Г. Агрохолдинги як нові організаційні форми крупнотоварного господарювання в агробізнесі України / Г. Черевко // Аграрна економіка. – 2012. – № 1–2. – Т. 5. – С. 32–39.
8. Зіновчук В. В. Роль кооперації у реалізації диверсифікованих намірів сільськогосподарських товаровиробників [Електронний ресурс] / В. В. Зіновчук, В. І. Ткачук. – Режим доступу: http://www.znau.edu.ua/visnik/2011_2_2/131.pdf. – Назва з екрана.
9. Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р. : Постанова Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 103. – С. 38–42.
10. Чайанов А. В. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации / Чайанов А. В. – М. : [б. и.], 1927. – 343 с.

УДК 338.4:316

ОЛГОПОЛІСТИЧНА КООРДИНАЦІЯ ІНТЕГРОВАНІХ СТРУКТУР НА РИНКУ ІНФОКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

В. В. Коваль, кандидат економічних наук

Постіндустріальна економіка та властиві їй процеси багатомірних якісних трансформацій, з переходом до інформаційно-технологічного характеру виробництва та збільшення ролі

нематеріальної сфери, продовжують прискорюватися, охоплюючи все більшу кількість галузей як світового, так і національного господарства. Притаманне сучасному етапу